

PROF. DR HELENA CEHAK-HOŁUBOWICZOWA

Dnia 19 lipca 1979 roku zmarła we Wrocławiu dr Helena Cehak-Hołubowiczowa, emerytowany profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, zasłużona badaczka prehistorii ziem polskich, a zwłaszcza Śląska, oraz wychowawczyni wielu pokoleń archeologów ośrodka wrocławskiego, pracujących obecnie w różnych instytucjach, głównie muzealnych, na Śląsku.

Urodziła się dnia 12 lutego 1902 roku w Stanisławowie w rodzinie inteligentnej. Ojciec, Adam Cehak, był nauczycielem szkoły średniej, a zarazem literatem-poetą i pisał pod pseudonimem Adam Stodor. Helena Cehak-Hołubowiczowa ukończyła szkołę średnią we Lwowie, a następnie studiowała na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie u prof. dr. Leona Kozłowskiego. W roku 1930 uzyskała doktorat z prehistorii jako przedmiotu głównego i archeologii klasycznej jako przedmiotu pobocznego. Tematem rozprawy doktorskiej była plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. Praca ta ukazała się drukiem w „Światowicie”, t. XIV: 1930/31. W pracy tej autorka umiejętnie wykorzystała swoją wiedzę z zakresu archeologii prahistorycznej i klasycznej, dzięki czemu stanowi ona do dziś interesujące studium nad plastyką neolityczną. Krótko po swoich studiach odbyła podróż po Grecji i do wspomnień tej podróży wracała wielokrotnie, pozostając zresztą do końca życia pod silnym urokiem kultury Grecji starożytnej.

W roku akademickim 1931/1932 została mianowana starszym asystentem przy Katedrze Archeologii i Muzeum Archeologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, a w roku 1935 adiunktem na tymże Uniwersytecie. Na stanowisku tym pracowała do grudnia 1939 roku, czyli aż do zamknięcia Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze Litwy Smetonowskiej. Wtedy też podpisała protest polskich pracowników naukowych z powodu zamknięcia Uniwersytetu.

W czasie swojego zatrudnienia na Uniwersytecie Stefana Batorego i w Muzeum Archeologicznym w Wilnie rozwinęła ożywioną działalność terenową na Wileńszczyźnie, prowadząc badania słowiańskich i słowiańsko-wareckich cmentarzysk kurhanowych, m.in. koło Czerniewicz i Porzecza w dawniejszym powiecie dziśieńskim i Płatowa w b. powiecie i woj. nowogródzkim. Z prowadzonych badań publikowała sprawozdania oraz opracowania. Jednocześnie prowadziła na łamach różnych czasopism wileńskich ożywioną akcję popularyzatorską, poświęconą przede wszystkim ochronie zabytków archeologicznych. W uznaniu zasług w pracy naukowej w zakresie archeologii została w 1939 roku odznaczona złotym krzyżem zasługi.

Po zajęciu Wilna przez wojska radzieckie w lipcu 1940 roku pracowała jako archeolog w Litewskim Muzeum Sztuki. Jesienią tegoż roku prowadziła wspólnie ze swym mężem, Włodzimierzem Hołubowiczem, prace wykopaliskowe na Górze Zamkowej w Wilnie. Opracowanie wyników tych badań przygotowane wspólnie z mężem zostało opublikowane w tłumaczeniu litewskim przez Litewską Akademię Nauk. W marcu 1941 roku uczestniczyła w Kongresie Archeologicznym w

Moskwie, poświęconym zagadnieniom Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej i wygłosiła referat o słowiańskim osadnictwie na terenie prawobrzeżnego dorzecza Desny, opublikowany następnie w 1945 roku w czasopiśmie „Kratkije Soobszczenija”.

Po zakończeniu II wojny światowej pracowała początkowo w Warszawie jako redaktor literacki w Robotniczej Agencji Prasowej. Jesienią 1946 roku wróciła do pracy naukowej i została zatrudniona na stanowisku adiunkta przy Katedrze Archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 1947 do 1950 roku pełniła również obowiązki dyrektora Uniwersyteckich Kursów Przygotowawczych, a następnie i Studium Wstępnego.

W 1950 roku została służbowo przeniesiona z Torunia na Uniwersytet we Wrocławiu i objęła stanowisko adiunkta w Katedrze Archeologii. Od tego czasu zaczęła się w życiu Heleny Cehak-Hołubowiczowej nowy okres ożywionej działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Rozwinęła rozpoczęte już w 1949 r. badania wykopaliskowe na Ślęży, uczestniczyła także w prowadzonych przez jej męża, prof. dr. Włodzimierza Hołubowicza, badaniach w Niemczy i na innych stanowiskach. Od 1952 r. włączyła się do badań wykopaliskowych na Ostrówku w Opolu pełniąc funkcję zastępcy kierownika tych prac. W 1954 r. brała udział w Śląskiej Konferencji Instytutu Historii PAN wygłaszając referat na temat rzemiosł plemion polskich na Śląsku we wczesnym średniowieczu. Uczestniczyła również w Pierwszej Sesji Archeologicznej IHKM PAN wygłaszając obszerny komunikat poświęcony reliktom pogańskich wierzeń religijnych.

W latach 1955—1956 kierowała poszerzonymi badaniami na górach masywu ślężańskiego, które przyniosły pełniejsze uzasadnienie jej koncepcji na temat funkcjonowania na szczytach gór Ślęży, Raduni i Kościuszki starożytnych ośrodków kultowych. Wyniki tych badań podsumował w pracy *Kamienne kręgi kultowe na Raduni i Ślęży*.

W roku 1956 została powołana na stanowisko docenta, a w roku 1968 mianowana profesorem nadzwyczajnym.

W roku 1962 po przedwczesnej śmierci męża podjęła obowiązki kierownika dwóch najważniejszych placówek archeologicznych na Śląsku — Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu oraz Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Większość czasu wypełniała jej teraz praca dydaktyczna. Pod jej kierunkiem kilkudziesięciu absolwentów napisało prace magisterskie. Prowadziła również seminarium doktoranckie, z którego wyszło 14 doktorów. Zespoły obu wyżej wspomnianych instytucji, którymi kierowała Helena Cehak-Hołubowiczowa, kontynuowały i rozwinęły w latach sześćdziesiątych ożywioną działalność terenową. Przez cały czas kierowania Zakładem Archeologii Śląska IHKM PAN i Katedrą Uniwersytetu Wrocławskiego wykazywała stałą troskę o rozwój kadry naukowej, zachęcając do pracy i stwarzając warunki do jak najlepszej jej realizacji. Owocem tej postawy i działań jest fakt, iż z chwilą odejścia na emeryturę pozostawiła w obu zespołach trzech samodzielnych pracowników nauki oraz kilku doktorów o znacznym już dorobku naukowym. Przez kilka lat brała udział w pracach Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN.

Nie można pominąć, charakteryzując działalność Heleny Cehak-Hołubowiczowej, jej prac redaktorskich. Wspomnieć przede wszystkim trzeba o przygotowaniu do druku nie ukończonej pracy prof. dr Włodzimierza Hołubowicza poświęconej wczesnośredniowiecznemu garncarstwu Słowian. Ponadto była przez wiele lat redaktorem „Śląskich Sprawozdań Archeologicznych” i „Studiów Archeologicznych” oraz różnych prac monograficznych.

W latach 1967—1974 podjęła jeszcze samodzielne badania wykopaliskowe na kurhanach kultury amfor kulistych i z wczesnych okresów epoki brązu w rejonie Trzebnicy, które kontynuowała jeszcze po przejściu na emeryturę. Wyniki tych badań sygnalizowała w publikowanych sprawozdaniach. Podjęła także prace nad

przygotowaniem do publikacji monografii poświęconej obiektom kultowym w masywie ślązańskim. Przeprowadziła wraz z zespołem pełną analizę materiału ceramicznego ze Ślęzy i zasygnalizowała wyniki tej analizy w pracy *Dzieje Ślęzy na podstawie analizy ceramiki z wykopów na szczycie*. Pogarszający się stan zdrowia, wreszcie śmierć uniemożliwiły zakończenie realizacji tego zamierzenia.

Duża wrażliwość intelektualna, autentyczne zamiłowanie do pracy naukowej sprawiły, że do końca swoich dni aktywnie uczestniczyła w życiu wrocławskiego ośrodka archeologicznego. Z chwilą powołania do życia Sekcji Archeologicznej Komisji Nauk Humanistycznych przy Wrocławskim Oddziale PAN aktywnie uczestniczyła w jej pracach. Do końca interesowała się nowymi osiągnięciami w zakresie najbliższej jej problematyki badawczej, jak i rozwojem kadry naukowej, czego wyrazem były przygotowane przez nią oceny rozpraw doktorskich, habilitacyjnych czy oceny dorobku naukowego związane z awansowaniem na stopnie profesorskie.

W tym na pewno niepełnym obrazie sylwetki zmarłej Prof. dr Heleny Cehak-Hołubowiczowej nie da się pominąć jej życzliwości wobec uczniów, rzadkiego umiłowania przyrody i wreszcie dużej i konsekwentnej odwagi cywilnej, które zawsze ją charakteryzowały. Większość archeologów pracujących dziś na Śląsku i w innych ośrodkach kraju poczuwa się do wdzięczności wobec niej i zachowa ją w pamięci.

W uznaniu zasług Prof. dr Helena Cehak-Hołubowiczowa została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem X-lecia PRL, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz odznaką „Zasłużonemu Opolszczyźnie”.

BIBLIOGRAFIA PRAC PROF. DR HELENY CEHAK-HOŁUBOWICZOWEJ

1930

1. Strój egejski, „Filomata” [Wilno], s. 167—179.

1931

2. Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce, „Światowit”, t. 14 : 1930/1931, s. 164—252.

1933

3. Podróż po Grecji, „Iskry”, nr nr: 1, 2, 4, 6, 8, 10, 13, 15.
4. Chrońmy zabytki naszej najdawniejszej przeszłości, „Sprawy nauczycielskie”, R. 4, nr 1 [Wilno].
5. Muzeum Archeologiczne Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Z otchłani wieków”, R. 8, s. 38—40.
6. O ochronę zabytków przedhistorycznych, „Kurier Wileński”, nr 139.
7. Muzeum Archeologiczne w Wilnie, „Kurier Wileński”, nr 332.

1934

8. Rola młodzieży akademickiej w ochronie zabytków przedhistorycznych, „Wiadomości Ludoznawcze”, zesz. 1 [Łódź].

1935

9. 1000 kilometrów szlakiem ekspedycji archeologicznej na Wileńszczyźnie, „Z bliska i z daleka”, R. 3, s. 179—184.

1936

10. Kto ochronia zabytki przedhistoryczne? Z powodu artykułu prof. Limanowskiego, „Słowo”, nr 324.
11. Zabytki archeologiczne województwa wileńskiego i nowogródzkiego, Bezpłatny dodatek nr 1 „Dziennika Urzędowego KOP Wil.”, Wilno.
12. Muzeum Archeologii Przedhistorycznej USB w Wilnie, „Ateneum Wileńskie”, t. 11, s. 806—810.
13. Próbné wykopaliska w pow. zbarskim, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 14, s. 59—71.

1937

14. Muzeum Archeologii Przedhistorycznej U.S.B. w Wilnie, „Ateneum Wileńskie”, t. 12, s. 682.
15. Dawigródek — Pompei Polesia, „Słowo” z 9 X 37 [Wilno].
16. Materiał i zagadnienia cmentarzyska kurhanowego koło wsi Nawry w pow. mostawskim, „Rocznik Archeologiczny” [Wilno], t. 1, s. 5—53.
17. Muzeum Starożytności Wileńskiej Komisji Archeologicznej a Muzeum Archeologiczne Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Światowit”, t. 17, s. 9—14.

1938

18. Muzeum Archeologii Przedhistorycznej U.S.B. w Wilnie „Ateneum Wileńskie”, t. 13, s. 351—353.
19. Słowiańskie cmentarzysko kurhanowe koło Płatowa w pow. i wojew. nowogródzkim, „Ateneum Wileńskie”, t. 13, s. 183—196.
20. Słowianie na Wileńszczyźnie w świetle badań archeologii przedhistorycznej, „Kurier Wileński”, s. 7.

1939

21. Słowiańsko-wareckie cmentarzysko kurhanowe koło Porzecca w pow. dziśnieńskim, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6, s. 178—209.
22. Bransoleta mankietowa ze wsi Pokraugła, gm. Niemenczyn, w pow. wileńsko-trockim, „Z otchłani wieków”, R. 14, s. 3—4.
23. Zburzenie Krzywego Grodu w świetle źródeł historycznych, „Comoedia”, R. 2, nr 6 [Wilno].

1940

24. Słowiańskie groby kurhanowe koło Czerniewicz w pow. dziśnieńskim, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 16, s. 419—436.
25. Wykopaliska na Wileńszczyźnie w latach 1938/39, Wilno, [Wspólnie z W. Hołubowiczem].

1941

26. Gedimino Kalno Vilniuje 1940 metu kasinejimu pranesimas, „Lietuvos Praetis”, Kowno, t. 1, s. 1—45, [wspólnie z W. Hołubowiczem].

1945

27. Sławiańskijsze posielenije prawobiereżnoj Disny w wileńskim okrugie BSSR, „Kratkije Soobszczenija IIMK”, t. 11, s. 126—137.
28. Kriwoj gorod Wilno, „Kratkije Soobszczenija IIMK”, t. 11, s. 114—125 [wspólnie z W. Hołubowiczem].

1947

29. Odkrycie starego Mińska, „Z otchłani wieków”, R. 16, s. 68—74.

1949

30. Rzeźba kultowa koło wsi Garncarsko w pobliżu Ślęzy, „Archeologia”, t. 3, s. 215—223, [wspólnie z W. Hołubowiczem].
31. Jak datować figurkę piaska ze Ślęzy?, „Archeologia”, t. 3, s. 341—342.

1950

32. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na Ślęzy-Sobótce w roku 1950, „Sprawozdania WTN”, R. 5, s. 115—119, [wspólnie z W. Hołubowiczem].

1951

33. Wyniki badań wykopaliskowych przy rzeźbie kultowej w pobliżu wsi Garncarsko, pow. Świdnica, „Sprawozdania PMA”, t. 4, s. 97—110.

1952

34. Nowoodkryte znaki w kształcie litery „X” na rzeźbach ślęzańskich, „Z otchłani wieków”, R. 21, s. 49—55.
35. Ślęża, „Przegląd Zachodni”, R. 8, s. 345—347, [wspólnie z W. Hołubowiczem].
36. Niemcza, „Przegląd Zachodni”, R. 8, s. 347, [wspólnie z W. Hołubowiczem].
37. Z badań na Ślęzy w 1949 r., „Studia Wczesnośredniowieczne”, t. 1, s. 119—148, [wspólnie z W. Hołubowiczem].

1953

38. Śląski Olimp, [w:] Szkice z dziejów Śląska, Wrocław, s. 1—19.

1954

39. Rzemiosła plemion polskich na Śląsku we wczesnym średniowieczu, Konferencja Śląska Instytutu Historii PAN, t. 1, Wrocław, s. 110—117.
40. Trzewiki opolskie, „Dawna Kultura”, R. 1, s. 7—18.

1955

41. O życiu mieszkańców Śląska przed tysiącem lat, [w:] Dzieje Śląska, Warszawa, s. 11—36.
42. Cmentarzysko kurhanowe z VI—VII w. w miejsc. Karmazyny koło miasta Troki w Litewskiej SRR, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 22, s. 312—331.

1957

43. Zoomorficzne wycinanki ze skóry z wczesnośredniowiecznego Opolą, „Archeologia Śląska”, t. 1, s. 99—112.
44. Wykopiska na górze Kościuszki w 1956 roku, „Archeologia Śląska”, t. 1, s. 149—159.
45. Relikty pogańskich wierzeń religijnych, [w:] Pierwsza Sesja Archeologiczna IHKM PAN, Wrocław—Warszawa, s. 376—377.

1958

46. Dlaczego Śląsk od Ślęży? „Rocznik Wrocławski”, t. 1, s. 23—43, Wrocław.
47. Ślęża i jej okolice w dziesięcioleciu polskich badań archeologicznych, „Ślęża” — Biblioteka „Archeologii Śląska”, Wrocław, t. 1, s. 3—21.
48. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na Ślęży w 1958 roku, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, Wrocław, t. 1, s. 21—23.
49. Der schlesische Olymp, [w:] Beiträge zur Geschichte Schlesiens, Berlin, s. 14—34.

1959

50. Wykopiska na górze Ślęży w 1957 roku, „Archeologia Śląska”, t. 3, s. 156—158.
51. Kamienne kręgi kultowe na Raduni i Ślęży, „Archeologia Polski”, t. 3, s. 51—100.

1960

52. Śląskie zabytki kultowe, [w:] Z przeszłości Śląska. Wrocław—Warszawa, s. 29—31.
53. Kamienna konstrukcja kultowa pod szczytem na północnym stoku Ślęży, „Światowit”, t. 23, s. 479—493.
54. Z prac badawczych na stanowisku hutniczym z okresu wpływów rzymskich koło Tarchalic w pow. Wołów w roku 1960, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, Wrocław, t. 3, s. 12—19.

1961

55. Z badań wczesnośredniowiecznego Opolą na Ostrówku w roku 1961, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 4, s. 31—39, [wspólnie z B. Czerską].

1962

56. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na Ostrówku w Opolu w 1962 r., „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 5, s. 43—46, [Wspólnie z T. Różycką].

1963

57. Studium Zaoczne Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego, [w:] Uniwersyteckie Studia dla Pracujących, Materiały Konferencji Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Wrocław, s. 99—105.

1964

58. Badania wykopaliskowe na górze Raduni w 1964 r., „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 7, s. 21—22.

1965

59. Dwie drewniane maski z grodu-miasta na Ostrówku w Opolu, „Archeologia Polski”, t. 10, s. 305—317.

60. Starożytne centrum plemienne i miejsce kultu na Osobowicach we Wrocławiu, „Sobótka”, z. 4, 461—471.

1967

61. Opolskie rzemiosło przed tysiącem lat, [w:] Księga rzemiosła Opolszczyzny, Opole, s. 11—25.

1968

62. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na kurhanie koło wsi Niedary, pow. trzebnickim, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 10, s. 23—24.

63. Badania nad wierzeniami religijnymi w starożytności i wczesnym średniowieczu na terenie Śląska, [w:] Religia pogańskich Słowian, Kielce, s. 69—80.

1970

64. Sprawozdanie z pierwszego etapu badań kurhanu koło wsi Ludgierzowice, pow. Trzebnica, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 13, s. 16.

65. Odkrycia związane z kultem pogańskim na Śląsku we wczesnym średniowieczu, [w:] I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, t. 5, Wrocław—Warszawa—Kraków, s. 393—409.

1971

66. Kurhany ludności kultury amfor kulistych koło Niedar w pow. trzebnickim, Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Archeologiczne, t. 4, s. 113—142.

1972

67. Ludgierzowice, pow. Trzebnica, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, s. 34—36.

1974

68. Sprawozdanie naukowe z przeprowadzonych badań wykopaliskowych na kurhanie 2 w Ludgierzowicach, pow. trzebnicki, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 16, s. 31—32.

1977

69. Dzieje Ślęzy na podstawie analizy ceramiki z wykopów na szczycie, [w:] Śladami dawnych wierzeń, Wrocław, s. 7—29.

Bogusław Gediga